

Sztambuch Marie von Vormann

Małgorzata Gryciuk

Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Stargardzie

m.gryciuk@muzeum-stargard.pl

<https://orcid.org/0009-0009-6320-6456>

Abstrakt

Tekst opisuje jeden z nabytków Muzeum Archeologiczno-Historycznego z 2022 r. Jest nim sztambuch szlachcianki Marie von Vormann datowany na lata 30.-40. XIX w. Opracowanie zawiera ogólną historię pamiętników, dzieje rodziny von Vormann oraz szczegółowy opis nabytku – piątego sztambucha w kolekcji stargardzkiego muzeum.

Abstract

The paper describes an acquisition to the collection of the Museum of Archaeology and History purchased in 2022. It is a friendship book owned by a noblewoman, Marie von Vormann which dates to the 1830s and 1840s. The paper includes an outline of friendship books, the history of the House von Vormann and a detailed description of the acquisition: the fifth friendship book in the collection of the Stargard Museum.

Słowa kluczowe

sztambuch, pamiętnik, von Vormann, von Wedell, biżuteria z włosów, szlachta Pomorza Zachodniego, Stargard

Keywords

friendship book, diary, von Vormann, von Wedell, jewellery made of hair, nobility of West Pomerania, Stargard

---

W grudniu 2022 r. do zbiorów Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Stargardzie zakupiono sztambuch należący do Marie von Vormann – pochodzącej ze szlacheckiej rodziny i prawdopodobnie dawnej mieszkanki Stargardu. Sztambuch został wpisany do księgi inwentarzowej muzealnych zbiorów sztuki pod numerem MS/S/1397.

Sztambuchy i dzieje rodziny von Vormann

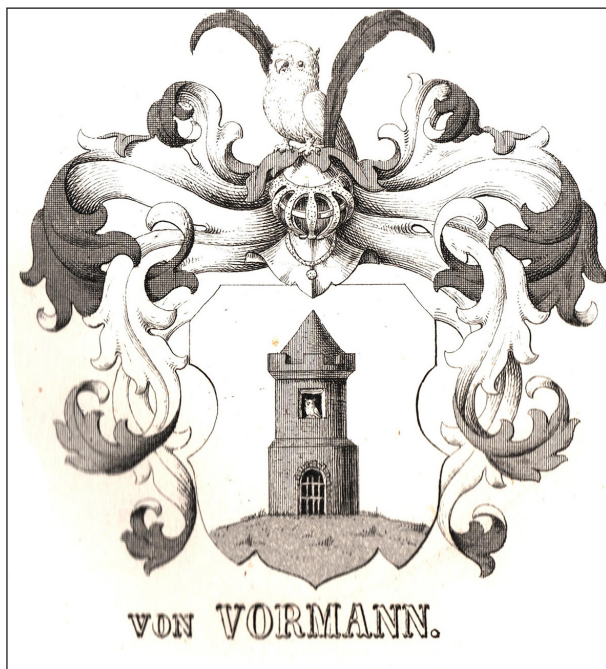
Sztambuchem nazywano niegdyś mały notes, w którym na pamiętkę danej osobie przyjaciele umieszczali wpisy w postaci wierszy, sentencji i miłych życzeń¹. Współcześnie nazwa ta wyparta została przez określenie *pamiętnik*. Zarówno sztambuchy, jak

---

¹ Szkiłdź 1981, 427.

i pamiętniki wywodzą się od używanych już w starożytnym Rzymie albumów – bielonych tablic lub fragmentów murów, na których zapisywano ogłoszenia². Rzymskie albumy stanowiły więc prototyp późniejszych albumów pamiątkowych, imienników³ lub sztambuchów właśnie⁴. Mianem tych ostatnich określano niegdyś także kroniki rodowe, w których notowano ważne wydarzenia, jednak od XIX w. nazwę tę zaczęto używać również w kontekście małych, ozdobnych albumów przeznaczonych do pamiątkowych wpisów⁵.

Pamiętnik zakupiony do zbiorów stargardzkiego muzeum był własnością Marie von Vormann. Należący do szlachty von Vormannowie wywodzili się najprawdopodobniej z okolic Słupska, a pierwsze wzmianki o nich pojawiły się już w XV w. Wpisy ze sztambucha Marii von Vormann pochodzą z lat 30. i 40. XIX w. W tym czasie do rodziny należała posiadłość w Lubianie (*Libbehne*) w dawnym powiecie pyrzyckim, a także majątek Bieniczki w dawnym powiecie nowogardzkim⁶. W XIX w. Vormannowie zamieszkiwali w Stargardzie przy *Königstrasse*⁷ 17 i 18 (dzisiejsza ul. Bolesława Krzywoustego)⁸. Pod koniec XVII w. parcele te były niezamieszkałe i użytkowane jako ogród

Ryc. 1. Herb rodu von Vormann. Bagmihl 1847, Taf. LII

² Kubalska-Sulkiewicz 2002, 8.

³ Imiennik – dawne określenie pamiętnika.

⁴ Kubalska-Sulkiewicz 2002, 8.

⁵ Marcinek 1996, 668.

⁶ Obecnie Lubiana znajduje się w powiecie choszczeńskim, natomiast Bieniczki w powiecie goleniowskim.

⁷ Niem. ulica Królewska.

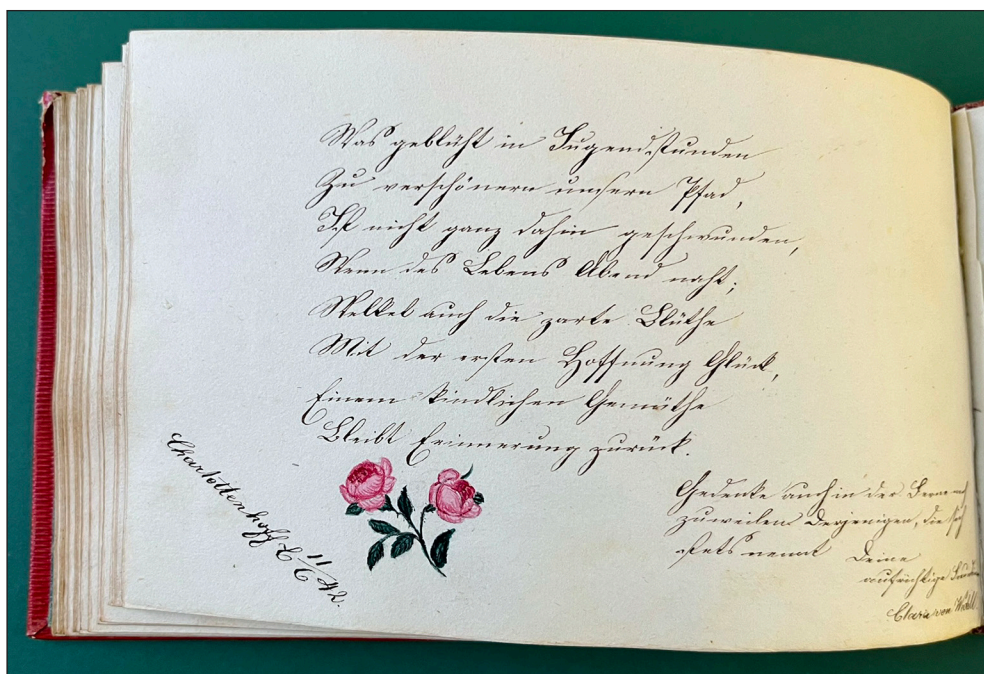
⁸ APS AmS, 1581a, 17.

Szkoły Reformowanej⁹. Wymieniany w dokumentach von Vormann, właściciel działek przy dawnej Königsstrasse w Stargardzie, pełnił funkcję landrata. W związku z brakiem bardziej szczegółowych informacji o samej właścicielce sztambucha – Marie von Vormann – nie jesteśmy w stanie określić jakie relacje łączyły ją z landratem, noszącym to samo nazwisko¹⁰.

W herbie rodziny von Vormann widnieje wizerunek białej sowy siedzącej na hełmie między dwoma czarnymi piórami koguta wygiętymi na zewnątrz (ryc. 1). Na srebrnej tarczy herbu znajduje się natomiast przedstawienie stojącej na trawie, dwukondygnacyjnej wieży, w której górnym oknie także ukazana została biała sowa¹¹.

Wnętrze pamiętnika

Sztambuch Marii von Vormann to niewielki, obity w czerwoną, tłoczoną tekturę notes o wymiarach 17 × 10 cm. Na okładce, pośrodku, znajdują się inicjały właścicielki: „M. v. V.”. Brzegi okładki z przodu i z tyłu zdobi subtelna bordiura w formie połączonych ze sobą małych kwiatów, o pięciu płatkach każdy (ryc. 2). Skórzany grzbiet pamiętnika w kolorze bordowym zdobiony jest dekoracyjnymi, zakrzywionymi pasami

Ryc. 2. Przykładowa strona z wnętrza pamiętnika z rysunkiem przedstawiającym kwiaty róży.
Fot. M. Gryciuk, MAH w Stargardzie

⁹ Majewski 2019, 62.

¹⁰ Majewski 2019, 64.

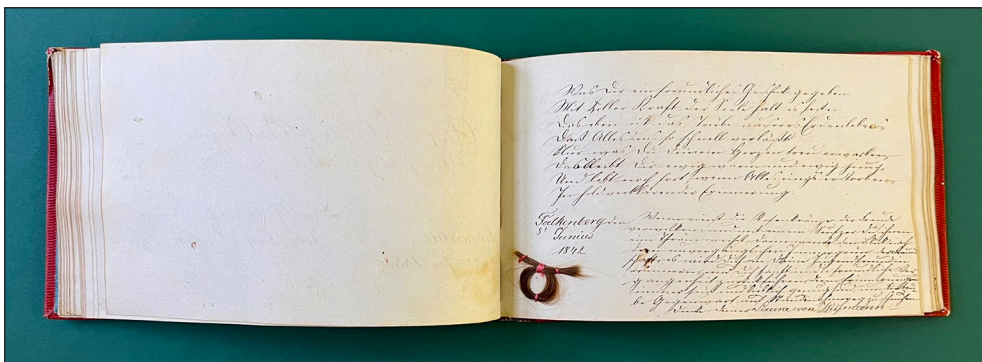
¹¹ Bagmihl 1847, 166.

z małymi kwiatami pomiędzy. W górnej partii grzbietu widnieje napis *Denkmäler*, czyli pamiętnik. Brzegi kartek sztambucha są złożone. Od wewnątrz okładka oklejona jest błękitnym, błyszczącym papierem.

Na pierwszej stronie znajduje się odręczny napis: *Der Freundschaftsgeweith* (poświęcony przyjaźni), a poniżej imię i nazwisko właścicielki: *Marie von Vormann*. Pamiętnik zawiera 24 wpisy w dwóch językach: niemieckim i francuskim. Pochodzą one z lat 1838–1842. Pierwszy datowany jest na 28 stycznia 1838 r. i z tego czasu są jeszcze dwa inne. W roku 1839 nie dokonano żadnego wpisu, z 1840 r. są dwa, z 1841 r. siedem, natomiast najwięcej – dwanaście – pochodzi z 1842 r., z czego ostatni podpisany jest datą 22 czerwca 1842 r.

Wpisy to różnej długości wiersze i sentencje pisane misternym, eleganckim pismem. Przy niektórych z nich pojawiają się elementy dekoracyjne w postaci rysunków kwiatów róży o różowych płatkach. Pomędzy pierwszymi stronami pamiętnika znajduje się z kolei zasuszona roślina przypominająca kwiat bielunia.

Dość niespotykanym dodatkiem do kilku wpisów są przyszyte do kartek sztambucha kosmyki włosów (ryc. 3). Zawinięte w okrąg trzymają się przy pomocy wstążek lub nici w kolorze różowym, zielonym i błękitnym. Kosmyk włosów osoby wpisującej się, bardziej niż funkcję dekoracyjną, pełnił rolę bardzo osobistej pamiątki dla bliskiej osoby, mającej podkreślić wzajemną, silną więź¹². Włosy wykorzystywano również do robienia biżuterii lub ozdób, które miały upamiętniać zmarłych członków rodziny. Ozdoby z włosów powstawały także na pamiątkę radosnych wydarzeń, takich jak uroczystość zaślubin lub chrzest¹³. W przypadku sztambucha Marie von Vormann pełnią one jednak rolę przyjacielskiej pamiątki i oznaki przywiązania. Z tego typu zabiegów zrezygnowano pod koniec XIX w. wraz z wynalezieniem fotografii pozwalającej uwiecznić bliskie osoby na zdjęciach¹⁴. Do kartek sztambucha przyszyte są kosmyki czterech osób: Hilde von Kaminsky, Pauline i Laury von Wishmann oraz Marie von Wedell.

Ryc. 3. Przykładowa strona z wnętrza pamiętnika z przyszytym kosmykiem włosów.
Fot. M. Gryciuk, MAH w Stargardzie

¹² Golla.

¹³ Golla.

¹⁴ Golla.

Spośród 24 wpisów w pamiętniku Marie von Vormann, 14 z nich wykonanych zostało w Stargardzie, pozostałe pochodzą natomiast z Lubiany (*Libbehne*), Choszczna (*Arnswalde*), Brzeziny (*Falkenberg*), Sułkowa (*Charlottenhoff*) i Płotna (*Blankensee*). Oprócz wymienionych powyżej właścicielek włosów, do sztambucha wpisały się także inne osoby, pochodzące z ówczesnej, okolicznej elity m.in.: Mathilde von Prittwitz, Gabriele Hoffmann, Hülde von Kaminsky, Sophie Eben, Marie Briezke, Johann August Lenzsch (nauczyciel), Henriette von Gellhorn, D. v. Gellhorn, Amalie Neuhaus, Marie Schlieben, Rosalie Kuntzemüller oraz Clara, Friederike i Marie von Wedell.

Podsumowanie

Tradycja prowadzenia sztambuchów była w swoim czasie dość powszechna, a jej echa bywają widoczne nawet dzisiaj. Tego typu pamiątkowych notesów nie zachowało się jednak wiele. Mimo tego, zakupiony w 2022 r. sztambuch Marii von Vormann nie jest jedynym znajdującym się w zbiorach stargardzkiego Muzeum. Oprócz opisywanego, w muzealnej kolekcji są jeszcze cztery z pochodzącymi ze Stargardu wpisami z początku i połowy XIX w. Datowany na lata 30. i 40. XIX w. pamiętnik Marie von Vormann jest więc jednym z młodszych z całej kolekcji. Nie tylko wzbogaca on zbiory tego typu pamiętników w Muzeum Archeologiczno-Historycznym w Stargardzie, lecz także dowodzi o długości trwania mody na sztambuchowe wpisy.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Państwowe w Szczecinie (APS)

Akta miasta Stargardu (AmS),

1581a Stargardsches Häuse-Kataster von 1627 und 1696. Unicat. 1627–1696.

LITERATURA

Bagmihl J.T. 1847. *Pommersches Wappenbuch Bd. 3*. Stettin, 166–167.

Kubalska-Sulkiewicz K. 2002 *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*. Warszawa.

Majewski M. 2019. Zabudowa i funkcja terenu w okresie nowożytnym. W: M. Majewski (red.), *Archeologia Stargardu 4. Wojna trzydziestoletnia. Pożar miasta w dniu 7 października 1635 r.* Poznań–Stargard, 61–66.

Marcinek R. (red.). 1996. *Encyklopedia Polski*. Kraków.

Szkiłdź H. (red.) 1981. *Sztambuch*. W: H. Szkiłdź (red.) *Słownik języka polskiego 3*. Warszawa, 427.

ŹRÓDŁA INTERNOWE

Golla H. „Intrygujące!” Ozdoby z włosów, <https://mnwr.pl/intrygujace-ozdoby-z-wlosow/> [dostęp: 04.08.2023].